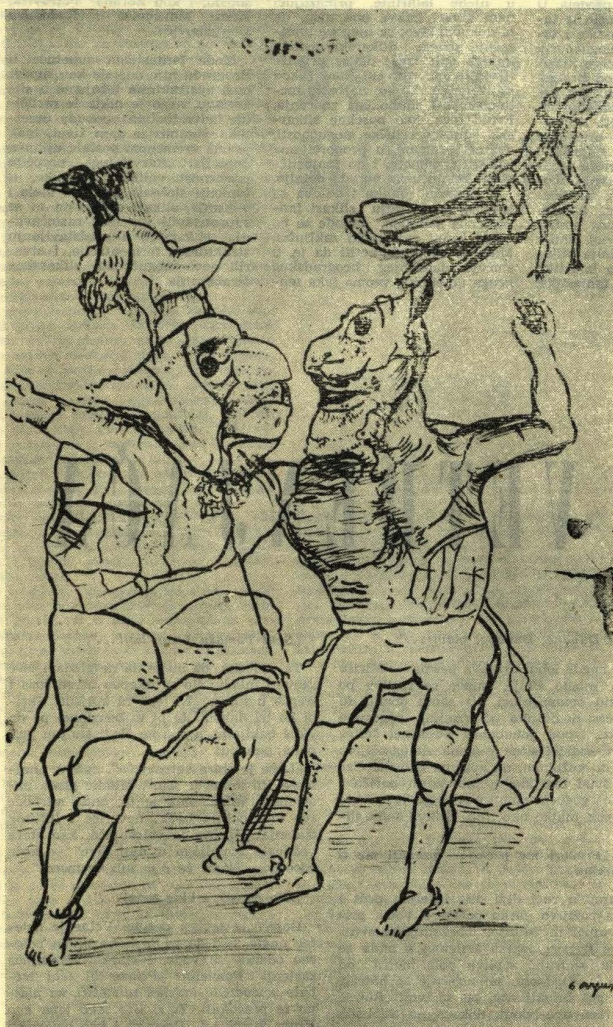

aleksandar
tišma

PRE MITA

UROŠ TOŠKOVIC crtež

LIKOVNI PRILOZI U OVOM BROJU
UZETI SU SA IZLOŽBE FANTASTI-
KA U CRTEŽIMA SAVREME-
NIH BEOGRADSKIH UMETNI-
KA KOJA JE ODRŽANA U MAR-
TU OVE GODINE U BEOGRADU.

▲
CRTEŽI NA STRANAMA 3, 7, 10, 14 i 15.
UZETI SU IZ KNJIGE JERZY HARA-
SYMOWICZ MIT O ŚWIĘTYM
JERZYM KOJU JE LIKOVNO OPRE-
MIO DANIEL MROZ.

Mene je pre desetak godina zaokupila
vest o samoubistvu sina jednog češlos-
vačkog državnog funkcionera, koji je bio
osuđen na smrt u jednom od onih čudnih,
insceniranih sudskih procesa što je treba-
lo da zaustave nezadovoljstvo terorom,
nazvanim naknadno „kult ličnosti“. Ocu je
dakle bilo suđeno zbog izdaje, špijunaže u
korist jedne strane sile, zbog sabotaže i
kako se to sve već zvalo, ili zove. Među
ostalima, i na sina je bio izvršen određeni
rutinski pritisak da u nekim tačkama op-
tužbe svedoči protiv oca. Sin je svedočio,
kako se i koliko puta to od njega zahteva-
lo, i otac je bio osuđen. Ne dugo posle to-
ga sin se ubio.

Sada opet saznajemo da se ubio Diter
Ajhman, sin Adolfa Ajhmana, jednog od
vrhovnih majstora masovnog ubijanja u
Trećem Rajhu.

Između ovih dvaju samoubistava ima
bitnih razlika. Prvo, sin češlosvačkog
funkcionera morao je da svedoči protiv
svoga oca, to jest da pripomogne njego-
vom ubijanju, što Ajhmanov sin nije mo-
rao. Drugo, Čehoslovak nije verovao, nije
mogao verovati bar u onom delu koji je
sam posvedočio, u tobožnju krivicu svoga
oca. On se čak po svoj prilici baš kao u-
česnik procesa uverio u nedužnost onog
koga je optužio kao špijuna i razbojnika.
To i jeste, pretpostavljam, barem delom,
uzrok njegovog samoubistva. Ajhmanov
sin je na protiv verovao, morao je pod si-
linom dokaza poverovati u krivicu svoga
oca: to je, opet, snisao ovog njegovog,
drugog samoubistva. Postoje i razlike u
okolnostima pod kojima su mladići odras-
li, razlike u vaspitanju, sugestiji okoline:
ideološke razlike.

Pa ipak, sličnost, a ja bih odmah rekao:
podudarnost, ovih dvaju samoubistava sa-
svim je evidentna. U oba slučaja ono je
usledilo zbog nemogućnosti da se preva-
ziđe razbijanje prvobitnih predstava o
svetu, jer se na putu toga prevazilaženja
ispričala ličnost — oca.

Mladi Čehoslovak odrastao je, po svoj
prilici, u jednom ambijentu vrlo određenih
idejnih, moralnih i društvenih normi. Sin
ministra, partijskog radnika, tribuna, on
je mogao s dosta velike visine i zato do-
sta strogo da sudi o životnom komešanju
u koje je kao mlad čovek tek ulazio, o do-
nosima, dobru i zlu, pravdi i nepravdi. On
je svakako dolazio u dodir i sa negativ-
nim pojavama života: sa siromaštvom, ili
bar sa razlikama u imetku, u prihodima,
sa protekcijom, poltronstvom, možda i sa
zloupotrebama. Predstojalo mu je da se i
na te negativne navikava, kao što pred-
stoji svakom mladom čoveku, u svakoj ge-
neraciji, pri čemu zavisi od društvenih i
ličnih osnova. Hoće li se, i u kojoj meri, tim
pojavama podrediti ili suprotstaviti. To je
taj proces razbijanja prvobitnih predstava,
ili neznanja, ili ideala, ili idealnog, ka-
koćete, kroz koji moramo svi proći dok se
sve dublje zarivamo u stvarnost, suroviju
ili manje surovu, prema prilikama. To je
bolno, ali neminovno, to je proces vrlo
složen, tanan, korak napred u neki nov
podatak, u novu povredu, pa korak nazad
dok se to shvati, preradi, preživi, i tako
stalno: korak napred i korak nazad. A ko-
rak nazad, to nije samo vraćanje u sebe,
u svoje lično, individualno biće, u svoj
sud, nego i u kolektivno biće, u njegov
sud, koji nas je, neprimetno, već ukalupio
u svoje norme i shvatanja stvaranjem,
između ostalog, onih prvobitnih pred-
stava. Mladi čovek o kome govorimo mo-
gao je da se povlači i u svoje lično i u to
kolektivno biće sa mnogo pouzdanja, jer
su ona bila natkriljena markantnim pri-
merom oca, čoveka koji je energijom, po-
štenjem i žrtvom (ilegalnom borbom protiv
nečovečnog fašizma) došao do položaja i
ugleda.

Najednom se sve ovo ruši. Otac je pro-
glašen za izdajnika zemlje, za špijuna, za
podlo i bedno stvorenje koje pod kapijama
stranih ambasada prodaje fotokopije pla-
nova, odaje neprijateljskoj policiji skro-
vište najvernijih drugova, koji vara, pija-
čka, obmanjuje, obeščašćuje s iscerenim
cinizmom. Je li to istina? I ako jeste i ako
nije, podjednako je nepodnošljivo. Ako je
istina, onda smo bili obmanuti u samoj
osnovi svoga osećanja i moralnog sveta,
u svom ljudskom ponosu. Ljubili smo i
na svoj mladački pobunjenički način po-
štovali u sebi oprezno kritikovali i sa si-
dom ismejavali, bivali kažnjavani, kajali
se i ispovedali — pred jednom ništarijom,
jednu ništariju, nečoveka, varalicu, kome-
dijsaša, krpu. A i ako sve to nije istina, iz-
lazi na isto. Jer u ime čega je taj otac
pred nama gradio svoj autoritet, u ime
čega opravdavao svoj položaj, počasti, svoj
lik, sada već masku, pravodavca i sudije,
u ime čega je nas i majku lišavao prisno-
sti i prisustva običnog čoveka, čamio po
zatvornima i nas izlagao opasnostima i šik-
kanama (vreme njegovog ilegalstva još je
u sećanju), ako njegovi najbliži drugovi,
njegova partija, mogu iz trenutne čuđi ili
praktične potrebe da ga najednom bace u
blato, izvrgnu ruglu, obeščaste, njega i
njegovu ime, koje treba posle njega nosi-
ti kroz ceo jedan dug život? Sta je život,
šta su uopšte ljudi, ako otac, tako jak i
siguran, pred jednom njihovom laži pada
na kolena i lelećući priznaje da je hulja?

U datom slučaju, znamo (nedavno je
objavljena i zvanična rehabilitacija), ra-
dilo se o laži. Toj laži je morao da se pri-
druži i funkcionerov sin, i mi možemo sa-
mo da slutimo, sa tuđenjem i sa užasom,

kroz kakve je patnje taj mladić prošao
dok je na sudu, pred maskama komedi-
janata koji su ga insurirali, maski svoga
oca, iz koje nije mogao da ne oseti oca,
vapijući istinu, izrečivao ili izmucuo
svoje svedočenje, svoj deo laži. On taj deo
laži nije mogao podneti, jer ju je izrekao
na glavu oca, da bi ona bila lakše otkinu-
ta, pa je uskoro potom i samog sebe uni-
štio.

U slučaju Ajhmanovog sina drama se
odigrala sa manje postupnosti i, valjda, u
obratom smetu. Diter Ajhman je verovat-
no prvo saznao za „slučaj Ajhman“, a tek
naknadno da je sin onoga koji je postao
simbolom krvavih ljudskih niskosti. On je
odrastao u emigraciji, u Južnoj Americi,
u nekakvom polusvetu žena i majki čiji
se muževi kriju, šalju pisma i poruke i
novac pod lažnim imenima, povremeno se
možda i sami pojavljuju, krišom, na jed-
nu noć, kada se spuštaju zastori na prozo-
rima, šapuće za večerom i u krevetu, a
stranac, za koga se samo sluti da je otac,
pogleda oko sebe razneženo i sramežljivo.
Kako je Diter Ajhman tumačio ta seljaka-
nja, skrivanja i šaputanja: u kojoj meri
ih je opravdavao, to je teško reći. Možda
je sve to svodio pod naročite, nesrećne
prilike svoje porodice, a možda je smat-
rao, jer mu je to bilo nagovešteno, da
strada i da se lišava, i on i njegovi, za
ljubav ideala i preporoda daleke Nemačke,
iz koje potiče.

Onda se kao posle eksplozije neke ne-
vidljive brane, razilo prijavu val istine.
Slike dečijih leševa u novinama, leševa
koji su skoro samo kosturi, toliko su mr-
šavi, od gladi koja ih je učinila leševima,
gladi koju nisu mogli da umlostive ni svo-
jim tankim nemoćnim plaćem. Slike ljudi
koji, skinuti naći, trče, terani kundacima,
u kupatila koja su pred sobljima gasnih ko-
mora. Slike vešanja, slike streljanja, slike
spaljivanja. Slike odvajanja majki od de-
ce na rampi pred logorom i slike kuvanja
sapuna od njihovih ostataka. Slike tela
naduvenih od probnih injekcija. A u sre-
dištu svega toga jedan čovek, jedan lik,
jedan glas, koji hladno organizuje, raspo-
ređuje, zapoveda, podstiče, okretno obilazi
i ubrzuva, vadi pištolj i preti i puca u po-
tlik kad treba, visokom vikom grdi i po-
nižava, a zatim mirno odlazi, mirno jede,
mirno spava, mirno se oblači u uniforme ko-
je mu pristaju, mirno obilazi ljubavnice. To
je Ajhman: to čudovište, ta neman, taj idiot
koji kalkuliše sa hiljadama i milionima
leševa, sa njihovom masnoćom, zlatnim
protežama i obrijanom kosom. U tom ču-
dovištu Diter se zaprepasčenjem prepo-
znaje svoga oca. Prepoznaje njegov frag-
ni, pokretljivi staš, njegovo usko ptičje
lice s naočarima koje ga čine nekako bes-
pomoćnim, njegovu poredenu kosu, tanki,
malo već smežurani vrat koji izaziva sa-
žaljenje. To je čovek koga je on nežno do-
dirivao i još češće želeo da nežno dodir-
ne, kojim se i nesvesno ponosio, oko koga
je u mašti ispredao dečake snove kao o
svom snažnom zaštitniku i uzoru. A što je
najgore, on tog oca oseća i u sebi. Ne mo-
že da ne vidi sličnost između njegovih i
svojih crta, gleda se u ogledalu i zatiče
sebe kako čini isti pokret koji karakteriše
najizrazitijeg krvnika i nečoveka epohe.
Možda, ispitujući sebe u samomučilačkoj
samoci, otkriva u dubini svoje misli i na-
gona bolesne naklonosti, i tada s užasom
skače na noge i beži, beži, da bi se spasio
prokletstva, gadosti, podlosti, pokvarenos-
ti, koja ga progoni u poznatom uskom,
zbuđenju nasmešenom liku, koji je njegov
sopstveni lik. Ajhman! Ajhman! Ajhman!
On konačno ne može da se odvoji od nepri-
kridno skandiranje mržnje i prezira, koji
padaju na njegovu glavu, na njegov obraz,
ne može da izdrži poplavu slika i cifara i
opisa strahota koji se vezuju za njegovu
ime, uvlači u njegovu krv, kao većito pro-
kletstvo. Bolje nego da postoji progorenje
tom morom, tim likom, glasom, koji i voli
i gnuša ga se, on uništava samog sebe.

Samoubistvo dece dvojice istaknutih
ljudi jedne iste epohe, u relativno krat-
kom razdoblju od deset godina, ne može
da ne bude karakteristična pojava. Ona,
čini mi se, nema prethodnika u istoriji,
državničkoj i privatnoj, iako su one obe
dovoljno markirane krvavim događajima,
i u oblasti odnosa sin-otac. Sinovi nose u
sebi nagon za prevazilaženjem očeva, i
kada im se prvobitne predstave o svetu
potnu sukobljavati sa stvarnošću, oni se
često okomljuju na svoje začetnike, bilo
kao na krivce, predstavnike starog, preži-
velog, bilo kao na prepreke ličnom i op-
štem napretku, ili afirmaciji, a u ekstrem-
nim situacijama, ako njihov nagon naiđe
na prepreku u prejakoj ličnosti oca, rada
se potištenost i mržnja, koje dovode do
obračuna, pa i do najdrastičnijih, do oco-
ubistva. Međutim, u ova dva savremena
slučaja otac je bio suviše velika, suviše
strašna, suviše neprebolna prepreka a da
bi se mogla ukloniti eksternim gestom,
prevazilaženjem kroz sažaljenje ili kroz
odricanje, ubijanjem bilo koje vrste. Su-
rovo vreme očeva nanelo je oko tih svo-
jih žalosnih protagonista tolike naslage
laži i poniženja na jednoj strani i bestijal-
nosti na drugoj da se ni sinovi iz njih ni-
su mogli iskupati. A pošto su bili slabiji
od svojih očeva jer ih je pored odmazde
spolja ranjavala i odmazda iznutra —
stid i ljubav — nije im ni trebalo suditi,
pa da padnu.